

Metin Şerhi

DOÇ. DR. HASAN GÜLTEKİN*

Öz

Bir edebî metnin yazıldığı dönem ile okurun içinde bulunduğu dönem arasındaki sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel farklılıklar metin şerhini gerekli kılmaktadır. Metin şerhi yapılabilmesi için birtakım usul ve kuralları bilmenin yanında edebî metinlerin tarihsel süreç içindeki bağlamının da iyi bilinmesi gereklidir. Edebî metni ortaya çıkaran bilgi birikimi de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, metin şerhinin sanatsal zevkin okuyucuya aktarılması konusunda önemli bir rolü vardır.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk Edebiyatı, Şiir, Düzyazı, Şerh, Tefsir

TEXT INTERPRETATION

Abstract

Text interpretation is to make a literary text comprehensible as a whole or in the parts which requires clarification. The social, political, economic and cultural differences between the period in which a literary text is written and the period in which the reader is present make it necessary to interpret the text. In order to interpret a text, it is necessary to know some rules and procedures as well as its contextual situation in the historical process. The knowledge that reveals the literary text should also be taken into consideration. In addition, text interpretation has an important role in the transfer of artistic pleasure to the reader.

Keywords: Classical Turkish Literature, Poem, Prose, Interpretation, Tafsir (Exegesis)

ŞERH KAVRAMI VE ANLAM ALANI

Metin şerhi** kavramı çok kapsamlı anlamlandırma potansiyeline sahip olması nedeniyle değişik disiplinlerce farklı şekillerde tanımlanmıştır. Şerh kelimesi Arapça kökenli olması ve İslami gelenekle ilgili olması bakımından anlamlandırma ve şerh uygulama usulleri de özellikle ve öncelikle İslami ilimler çerçevesinde ve Arapça sarf, nahiv ve belagat kuralları gözetilerek belirlenmiştir. Şerhin sözlük anlamı, *yarmak, açıklamak, izah etmek* olup terim anlamı ise *keşfetmek ve beyan etmek, anlaşılması güç bir metni beyân, tefsîr ve keşf etmek, bir durumu açıklığa kavuşturmak, kapalı ve gizli şeyleri ortaya çıkarmak*'tır.

Arapça sarf ve nahiv bilgisi, kelime ve harfe dayalı kuralların dil bilgisi çerçevesinde tek tek veya tamlama durumlarında sahip olduğu anlam katmanlarının ele alınması şeklinde şerh uygulamalarında önemli bir yere sahiptir. Ses ve söz yapısına dair bilgilerden sonra anlamlandırma uygulamalarında ise belagatin kurallarına ve İslami ilimlerin çerçevesine göre

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. TDE Böl. hgultekin@adu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9711-392X
Gönderim tarihi: 02.03.2020 Kabul tarihi: 09.05.2020

** Metin şerhi konusunda bu makalenin muhtevasını oluşturan veriler kaynakçada yer alan kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

olumlu, olumsuz iletiler ortaya konarak şiirin/kaynak metnin ifade ettiği anlam konusunda objektif ve subjektif veriler okuyucu ile paylaşılır.

Sanat eseri sayılan şiir de belli bir sanat anlayışına sahip şair tarafından aruz kalıplarından birine uygun olarak bir duyguyu, düşünceyi, hayali, fikri veya bir olayı kelime ve kelime gruplarına anlam katmanları oluşturacak şekilde yerleştirilerek okuyucu ile sanatsal zevki paylaşmayı amaçlar. Şiirde paylaşılan bu sanatsal zevk, okuyucu tarafından anlaşıldığında veya algılandığında duyulacak haz okuyucunun şiir ile ilgili geleneği bilmesine ve kültürel durumuna göre değişiklik gösterir. Metin şerhinin amacı da bu haz unsurunun daha fazla hissedilmesine yardımcı olmak amacıyla yapılan paylaşıma dayalı bir çabanın ürünü olarak görülmelidir. Şiire yerleştirilmiş anlam katmanları çözümlendikçe şairin vermek istediği mesaj daha iyi anlaşılacak ve şiirden alınan hazzın derecesi artacaktır. Şerh kelimesi de bu anlamı ifade etmesi bakımından şiirin katmanlarının bilgi, kültür ve şiir geleneğine olan yakınlık ve ilgi nedeniyle çözümlenmesi anlamına gelir. Metin şerhi de şerhi yapan kişinin “ben daha iyi bildiğim için bu metni veya eseri şerh ediyorum” mantığına değil “okuyucu metinden veya eserden daha fazla haz alsın” mantığına dayalı bir çaba olarak görülmelidir.

Yine sanat eseri sayılan düzyazı metinler de yazarın ifadelerinin zamanın şartlarına ve kültürün durumuna göre yeniden yorumlanması ve anlaşılır hâle getirilmesi için *hâşiye*, *hâmiş*, *telhîs*, *ta’lîkat* veya genel anlamda *şerh* adlandırmalarıyla açıklama yoluna gidilmiştir. Bu tarz açıklamalar genel olarak didaktik amacı ön planda tutarlarken şiir ve edebî metin şerhleri sanatsal hazzı ön planda tutmaktadır.

Şair, şiirinde ya sanatçı kişiliğini ya da vâkıf olduğu ilimlere dair bilgisini ortaya koymaktadır. Birincisini yapabilmek için şiire ait şekli özellikleri ve edebî sanatların sağladığı kelime oyunlarını kullanır; ikincisinde ise vâkıf olduğu ilimlerden ve bu ilimlerin terminolojisinden yararlanarak bu maharetini ortaya koyar. Bu iki yolu kullanarak üstün özelliklere sahip ve okuyucular tarafından beğenilmesini arzu ettiği sanat eserini yaratır. Bu durumda metin şerhi yapacak kişi sanat eseri olarak yaratılan şiirin şekli yapısını, edebî sanatları ve şairin vâkıf olduğu bütün ilimleri ve terminolojisini çok iyi bilmelidir. Örneğin; Nedîm’in *Tahammül mülkünü yıktın Hülâgû Hân mısın kâfir mısın* mısraı ilk bakışta, *Ey Hülâgû gibi zalim olan sevgili, sabır taşıyı çatlattın* şeklinde anlaşılmaktadır. Bu şekilde anlaşılmasını sağlayan edebî sanatların şiire kattığı anlamdır. Oysaki mısra da yer alan *tahammül* kelimesinin hadis ıstılahı olarak *hadis öğrenme faaliyeti* anlamı bilinmeden sözlükteki *katlanma*, *dayanma* ve *yüklenme* anlamıyla çevrilirse tek başına yukarıda belirtilen anlamı verirken *tahammül mülkü* tamlaması hadis ilmine ve ıstılahına vâkıf olmayı ayrıca Hülâgû Hân’ın tarihî bir şahsiyet olması nedeniyle de tarih bilgisine vâkıf olmayı gerektirmektedir. Öyleyse hem edebî sanat bilgisi hem hadis ilmi hem de tarih ilmine vâkıf olmadan mısraın sanatsal yönü ve okuyucuya duyurulmak istenen haz eksik kalacaktır. Bu durumda mısra, tahammül mülkü denilen Bağdat’taki *Dârü’l-hadîs*’i yani hadis medresesini yıkmaya işinin bir kâfir tarafından yapılabileceği dile getirilerek, Hülâgû’nun kâfir olduğunu ve zalimliği ile meşhur bir tarihî şahsiyet olarak tarihe geçtiğini ortaya koyarak sevgilinin de Hülâgû gibi acımasız bir kâfir olduğu gerçeğini dile getirmektedir. Bu anlam katmanı ile de sabır taşıyı çatlattan

basit sevgili tipi bir anda çok meşhur ve zalimliği ile tanınan tarihî bir şahsiyet olarak sonsuza kadar dillerde dolaşacak kahraman vasıflı bir sevgili karakterine dönüşmektedir.

Şerh adı verilen faaliyetlerin kaynağı, Kur'an'ın daha iyi anlaşılabilmesi için Arap âlimleri tarafından ortaya konan birtakım kuralların zamanla bilimsel usule dair metodolojik yapı kazanmasına bağlı olarak öncelikle *tefsîr* bilimidir (Kılıç, trs.; 4). Tefsirin bilimsel metodoloji kazanarak Kur'an'ın ve diğer dinî metinlerin daha iyi anlaşılmasını amaç edinmesi gibi, zamanla tefsir metodolojisi kullanılarak dinî olmayan metinlerin açıklanması yoluna da gidilmiştir. Dinî olmayan metinlerin açıklanmasında yani şerhinde de tefsir biliminde kullanılan dil bilgisine ait verilerle Kur'an ayetlerini, hadisleri ve sahabeden gelen rivayetleri kullanarak ayetlerin açıklanması yöntemine benzer bir yöntemle dinî olmayan metinler şerh edilmiştir. Tefsir kelimesi, dinî metinlerin açıklanması anlamında ve genellikle Kur'an'ın açıklanması anlamında kullanılmaya devam ederken şerh kelimesi de dinî olmayan metinlerin açıklanması anlamında kullanılmıştır. Bu iki kelime tarihî süreçte birbirleri yerine de kullanılmış olduğu için dinî metinlerin açıklanmasında bazen tefsir yerine şerh kelimesi de kullanılmıştır. Tefsir ve şerhe dair yazılmış eldeki eserlerin adlandırılmasından anlaşıldığı kadarıyla kelimelerin kullanımlarındaki tasarrufun belirleyici bir yönü yoktur. Tefsir kelimesi aslında Kur'an'ın lafızları üzerinde hakiki anlamına yönelik yapılan açıklama yöntemi iken *te'vîl* kelimesi birden fazla anlamı olan kelimelerin zahirî anlamından ziyade akli bir yorumlama faaliyeti olarak bâtnî/mecazî anlamına göre açıklama yani şahsi/subjektif açıklamayı ifade eder. Bu durumda şerh faaliyetleri de hem tefsire ait lafzi yorumlamayı hem de teville ait mecazî anlamda manaya ait yorumlama faaliyetlerini kapsamaktadır.

Şerh adı altında kaleme alınan ilk eserler 3./10. asırda görülmeye başlayan hadis şerhleri olduğu için şerh geleneğinin ilk örnekleri de hadis şerhleridir. Bu şerhlerde geleneksel şerhte kullanılan yöntemin kullanıldığı, yani dil ve gramer bilgilerinden sonra manaya ait açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Hadis şerhlerinden sonra kalam ve fıkıh eserlerinin şerhine dair eserler kaleme alınmış ardından İslam felsefesine dair eserler, belagat eserleri ve sözlük şerhleri ortaya çıkmıştır (Kılıç, trs; 11). Alanımızla ilgili şerhler ise tasavvufî¹ ve edebî eser şerhleridir.

Türk edebiyatında şerhe dair ilk ürünler XIII. asra ait dinî içerikli eser şerhleri olmakla birlikte şerh edebiyatı, XVI. asrın ikinci yarısında klasik hâlini almıştır. Öncelikle esma-i hüsnâ, kırk hadis, tecvid ve fıkıh gibi dinî içerikli eser şerhleri ile ortaya çıkan ve daha sonra Mesnevî şerhleri, Farsça yazan ünlü şairlerin divanları ile devam eden şerh geleneği, sözlük, gramer, astronomi ve tıp gibi bilimlere ait eserlerin şerhleri ile devam etmiştir. Şerhi yapılan eserlerin dili Farsça öncelikli olmak üzere Arapça ve Türkçe şeklindedir. Şerh edilen eserlerin çoğunluğu manzum olmakla birlikte manzum eserlere manzum veya mensur, mensur eserlere mensur veya manzum şerhler yapılmıştır. Manzum eserlere yapılan en önemli şerhler Mevlânâ'nın Mesnevî'si ile Hâfız-ı Şirazî'nin Divanı'na yapılan şerhlerdir. Mensur eserlerden en önemlileri ise Şeyh Sa'dî'nin Bostan ve Gülistan adlı eserlerine yapılan şerhlerdir. Bunların yanında Molla Câmî'nin, Feriddüddin Attâr'ın ve Nizamî-i Gencevî'nin mesnevilerine yapılan şerhler de şerh edebiyatının önemli ürünleridir.

¹ Tasavvufî şiir şerhleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ceylan, 2000.

Şerh edebiyatının XVI. asırda gelişmesinde özellikle ünlü şârihlerden Sürûrî, Sûdî ve Şem'î tarafından yapılan Farsça ve Türkçe şerhlerin önemli bir yeri vardır. Daha sonraki asırlarda da Rûsuhî mahlaslı İsmâil Ankaravî, Cevrî İbrahim Çelebi, Adnî Receb Dede, Niyazî-i Mısırî, Abdullah Bosnevî, Salahî-i Uşşakî, Müstakim-zade Süleyman Sa'deddin ve İsmail Hakkı Bursevî gibi ünlü şârihler kıymetli şerhler kaleme almışlardır.

Şerhlerin bir edebî eser olması nedeniyle dibace/giriş kısımlarında sebab-i telifle ilgili verilen bilgiler de herhangi bir edebî eserdeki gibi geleneğe uygun olarak kaleme alınmıştır. Genellikle eserlerin kaleme alınmasına dair kalıplaşmış nedenler göze çarpar yani şârih, eserinin sebab-i telifini geleneğe göre kurgular. Günümüz araştırmacıları, sebab-i teliflerde yer alan şerh yazma nedenlerinin aşağıda sıralandığı gibi olduğunu belirtmektedirler:

1. Şârih, şerh etmek istediği eserin geçmişe ait olan bilgi ve kültür birikiminin güncellenmesini amaçlamaktadır.
2. Şârih, tasavvufî bir esere şerh yazıyorsa metni açıklamaktan ziyade kendi fikrini ve görüşünü aktarmak ve yaymak için eseri bir vasıta olarak kullanmayı amaçlamaktadır.
3. Şârih, şerh edeceği eseri, dil öğretimi, edebiyat öğretimi veya eserdeki teorik bilginin öğretimi için kullanmayı amaçlamaktadır.
4. Şârih, şerh edeceği eserin yazarını kendisi için veya alanında üstad gördüğü için veya hoca-talebe ilişkisi içerisinde ona saygısını göstermeyi ve eseri tekrar gündeme getirmeyi amaçlamaktadır.
5. Şârih, sahip olduğu bilgi ve kültür birikimini ortaya koyarak şerh geleneği içindeki rekabetten dolayı şerh edeceği eseri kendisine itibar kazandıracığı için şerh etmeyi amaçlamaktadır.

Şerh eserlerinin tasnifi de araştırmacılar tarafından şu şekilde yapılmaktadır²:

- A. Şerh Metoduna Göre Şerhler,
 1. Aktarma Yönü Ağır Basan Şerhler.
 2. Açıklama Yönü Ağır Basan Şerhler,
 - a. Geleneksel Şerhler.
 - b. Modern Şerhler.
 - c. Tercüme Dayalı Şerhler.
- B. Metnin Muhtevasına Göre Şerhler.
- C. Metnin Diline Göre Şerhler.
- D. Manzum veya Mensur Oluşuna Göre Şerhler.

Yukarıda tasnifi yapılan şerh eserlerinin tertip yöntemlerine bakıldığında metinlerin şerh edilmesinde kullanılan yöntemler, geleneksel şerh anlayışında hemen hemen birbirine benzer özellikler göstermektedir. Özellikle Kur'an tefsirlerinde uygulanan açıklama yöntemi diğer her tür tasavvufî, edebî ve dinî eserin açıklanmasında veya şerhinde benzer şekilde kullanılmıştır. Tefsirlerde uygulanan açıklama yönteminde genellikle ayette geçen lafızların etimolojik ve semantik tahlilleri ile cümlelerin gramer açıklamaları, sebab-i nüzulü, açıklanacak ayetin diğer ayetlerle bağlantısının kurulması ve hadislerle desteklenerek açıklanması şeklindedir. Bu yöntem

² Şerh tasnifine dair ayrıntılı bilgi için bk. Kılıç, 2007.

diğer eserleri içine alan şerh geleneği için de en önemli örnek ve belirleyici etken olmuştur. Şerh geleneği içerisinde kaleme alınan eserlerde de bu yöntem tercih edilmiş ve gelenekselleşerek XX. asrın başına kadar etkisini devam ettirmiştir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için bir şârihin öncelikle şerh edeceği kaynak eserin dilini çok iyi bilmesi gerekmektedir. Bunun için de lügat bilgisi ve dile ait etimolojik bilgi ile lafızların zaman içerisinde kazandığı ve kaybettiği anlamları iyi tespit etmesine yarayacak olan semantik bilgisine sahip olması gerekmektedir. Ayrıca kelimelerin oluşturduğu gramatikal yapıların, tamlamaların ve ses özelliklerinin iyi tahlil edilmesi gerekmektedir. Bir metnin kurgusunun tam anlamıyla çözümlenebilmesi için eserin olduğu kültür içerisinde yerinin ve ne amaçla kaleme alındığının da tespiti gerekmektedir. Kaynak kritiği denilen yöntemle, eseri ve eseri meydana getiren yazara ait maddî ve manevî bilgiye sahip olmak esere nüfuz edebilmek için en önemli işlerdendir. Eserin yazıldığı dönemin sosyolojik yapısı başta olmak üzere, yazarın kütüphanesi yani eğitimi sırasında okuduğu eserlerin bilinmesi iyi bir şerh için olmazsa olmazlardandır. Bunların yanında şârihin psikolojisinin de esere etki etmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Şârihin şerh ettiği eserin teorik bilgisine vâkıf olmasının yanında o metni açıklayacak kadar gerekli olduğu yerlerde İslami ilimlere, tarih bilgisine, tıp, kimya, felsefe, mantık, biyoloji ve fizik bilgisine ayrıca dilbilgisi ve özellikle belagat bilgisine sahip olması gerekmektedir.

Şârih, kaynak eserden daha anlaşılır olması ve ilgililerin ihtiyaçlarına daha iyi hizmet etmesi amacıyla eseri şerh etmektedir. Bunu yapabilmek için bazen kendi bilgisini ve yorumunu da esere katacaktır. Ortaya çıkan eser aslında tercüme veya tanzir mahiyetinde benzer ve taklit bir eser değil telif bir eser mahiyetinde olacaktır. Bu açıdan bakıldığında şerhlerin edebî geleneğimizin çok önemli eserlerinden olduğu anlaşılır.

Bir şârihin sahip olması gereken donanım yukarıda verildi. Belli başlı kriterler şekline getirilebilecek olan bu donanımın kullanılmasında genel geçer yöntemlere başvurmak kaçınılmazdır. Bu yöntemlerden biri *Tümevarım* yöntemidir. Geleneksel şerh yöntemi olan bu yöntemde öncelikle ele alınan kaynak metin küçük parçalara bölünerek lafız tahlilleri, tamlama tahlilleri ve nihayetinde cümle tahlilleri yapılarak bütün içerisindeki görevi ve fonksiyonu tespit edilecek ve anlam katmanlarının çözümlenmesi ile şerh ortaya konulacaktır.

Diğer bir yöntem de *Tümdengelim* yöntemidir. Bu yöntemde genellikle metin bir bütün olarak ele alınır ve bütünü oluşturan parçaların metnin bütününe fonksiyon açısından nasıl bağlandığı tespit edilmeye çalışılır. Her bir parçanın görev ve fonksiyon açısından değerlendirmesi yapılarak metnin açıklanmasındaki görevleri ortaya konularak metin açıklanmaya çalışılır.

Öteki yöntem ise *Analoji* yöntemidir. Bu yöntemde benzer özellik ve muhtevadaki eserler anlam katmanları açısından karşılaştırılır ve benzerlikler ve farklılıklar ortaya konarak kaynak eserin şerhi yapılır.

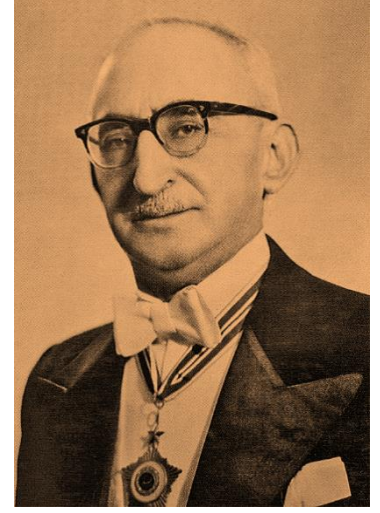
Batı'daki şerh faaliyetlerinin en önemli tarafı kutsal metinlerin tahrif edilip edilmediğinin tespiti ve sonradan kutsal metinlere karışan hurafelerin temizlenmesi amacıyla geliştirilen teolojik, filolojik ve tarihsel incelemelerin etkisiyle hümanizmin ortaya çıkardığı ve *hermenötik*³ denilen

³ *Hermenötik* ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İnalçık, 2002.

inceleme yönteminin kullanılmasıdır. Bu yöntem de genel anlamda dinî metinlerin açıklanması yani şerh edilmesi yöntemidir. *Hermenötik*in şerhteki en önemli aracı da filolojik incelemidir.

Bizde ise geleneksel şerh yöntemlerinin yanında XX. asırda dilbilimin gelişmesi ve çeşitlenmesi nedeniyle şerh yöntemlerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Asrın başında geleneksel şerh yöntemlerinin yanında yapısalcı yöntemler (dibilimsel yöntemler) kullanılmış ve geleneksel yönteme göre yapılan bu şerhlere modern şerhler denilmiştir. Günümüz araştırmacıları şerh faaliyetlerinde geleneksel yöntemin yanında göstergebilim, yapısalcı, ontolojik yaklaşım gibi modern şerh yöntemlerini de kullanmaktadır.

Metinlerin şerhinde sadece bir yöntemi kullanmak yerine birden fazla yani çok yönlü yönetime başvurmak kaynak metnin daha iyi şerh edilmesi için önemlidir. Yöntemlerin her biri kaynak metnin bir yönünü açıklayacağı için kaynak metnin bütün yönleriyle şerh edilebilmesi çok yönlü yöntemi gerekli kılmaktadır.

Ali Nihat Tarlan

XX. asırda Ali Nihat Tarlan ile başlayan şerh faaliyetlerinde -*Şeyhî Dîvânı'nı Tedkîk, Fuzulî Dîvânı Şerhi*'nde- kullanılan yöntemin geleneksel yöntem ile birlikte pozitivist anlayışa dayalı yöntemler olduğu görülmektedir. Tarlan'ı takip eden şerh faaliyetlerinde genellikle geleneksel yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Tarlan'ın şerh yönteminde beyit birimi esas alındığı için beyit verildikten sonra günümüz Türkçesiyle düz cümleye çevrilir ve sonra beyitle ilgili açıklamalar yapılır. Beytin açıklanmasında gerekli olduğu yerlerde ayet, hadis veya varsa kıssa, tarihî bilgi vs. gibi aydınlatıcı bilgiler verilir. Sözlük bilgisi ve edebî sanatlarla ilgili ayrıntıya girilmez. Bu yöntemde beytin manasına yönelik açıklama esas olduğundan sözcüklerin etimolojisi, tamlamaların ve cümlelerin gramatikal özellikleri üzerinde durulmaz.

Sonraki dönemlerde Tarlan ve takipçilerinin kullandığı geleneksel şerh yöntemi ile birlikte yapısalcı yöntemin değişik versiyonlarını kullanarak modern anlamda şerh yapan yani çok yönlü yöntemleri bir arada kullanarak kaynak eserin farklı yönlerinin ortaya çıkarmayı amaçlayanların başında Tunca Kortantamer ve Cem Dilçin gelmektedir. Bu iki akademisyenin geleneksel yöntem ile birlikte modern yöntem olarak adlandırılan ve yapısalcı dilbilimsel yöntemleri kullanarak yaptıkları şerh denemeleri, edebî metinlerde geleneksel yöntemin ortaya çıkaramadığı bazı sanatsal özelliklerin tespitinde önemli örnekler olarak ortadadır. Tunca Kortantamer'in *Gül Kasidesi* adlı makalesinde klasik şerh yönteminde olduğu gibi beyitler halinde değil, şiiri ses ve söz düzeninin belirlendiği bütünlüklü bir yapı olarak ele alarak çeşitli tabakaların gösterilmesi şeklinde ortaya konulan ontolojik şerh yöntemini ve *Türk Şiirinde Ses Konusunda ve Ses Gelişmesinin Devamlılığı Üzerine Genel Bazı Düşünceler I* makalesinde çok yönlü yöntemi uyguladığı, ontolojik ve biçimsel yöntemi birlikte kullanarak şerh yaptığı görülmektedir. Cem Dilçin ise *Fuzulî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi* adlı makalesinde şiirin birimlerini dilbilimsel anlamda incelediği yapısalcı yöntemi kullanarak şerh yapmıştır. Bunun yanında farklı yöntemler kullanılarak yapılan şerh denemeleri de gün geçtikçe artmaktadır.

METİN ŞERHİNDE YÖNTEM NASIL OLMALIDIR?⁴

Metin şerhine dair günümüze kadar çok sayıda bilimsel çalışma yapılmış, konuyu çeşitli yönleri ile ele alan yüksek lisans ve doktora tezleri yazılmıştır. Bu çalışmalarda metin şerhi hakkında değişik önerilerde ve eleştirilerde bulunmuş metin şerhinin teorik zemini tespit edilmeye ve metin şerhine dair bir metodoloji oluşturma teklifleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalarda metin şerhi için tam anlamıyla tefsir bilimi gibi bir metodoloji henüz ortaya konulamadığından metin şerhinin bir bilim dalı olması sağlanamamaktadır. Metin şerhi metodolojisine dair ortaya konulan bu teorik tekliflerden yola çıkarak bizim önerimiz, metin şerhi faaliyetleri için öncelikle aşağıda maddeler hâlinde belirtilen bilgi birikimine sahip olunmalı:

1. Kur'an ayetleri ve anlamları iyi bilinmeli, Kur'an lügatine vâkıf olunmalıdır.
2. Hadisler ve anlamları iyi bilinmeli, hadis terminolojisi ve ıstılahına vâkıf olunmalıdır.
3. İslami ilimler ve ıstılahı iyi bilinmeli, itikat ve muamelata dair uygulamalara vâkıf olunmalıdır.
4. Pozitif ilimlerin terminolojisi, teorisi ve ıstılahı iyi bilinmelidir.
5. İslam mezheplerinin görüşlerine, inanç sistemlerine ve uygulamalarına vâkıf olunmalıdır.
6. Dinler tarihi konusunda bilgi sahibi olunmalıdır.
7. Tasavvufun teori ve pratikleri ile ıstılahı iyi bilinmelidir.
8. Coğrafya hakkında bilgi sahibi olunmalıdır.
9. Geçmişin gerçek tarihine ait olaylara vâkıf olunmalıdır.
10. Tarih bilgisine yardımcı olacak destan, efsane ve milletlere ait kıssalara dayalı anlatılara vâkıf olunmalıdır.
11. Geleneksel ve kültüre bağlı hayat tarzına vâkıf olunmalıdır.
12. Kaynak kritiği her yönüyle yapılmalıdır.
13. Kaynak eserin yazarının kütüphanesi yani okuduğu kitaplar iyi tespit edilmelidir.

14. Edebî anlamda iyi bir dil bilgisine, lügat dağarcığına ve belagat bilgisine sahip olunmalıdır ve şu şekilde bir metot takip edilmelidir: Öncelikle metnin lafzî özellikleri ve gramatikal yapısı ortaya konulmalı ve yukarıda sayılan özellikler ve bilgi birikimi kullanılarak geleneksel şerh yöntemleri ile birlikte modern yöntemler çok yönlü bir şekilde kullanılarak kaynak eser şerh edilmelidir. Özellikle şiiri/kaynak eseri oluşturan lafızların:

- a. *İbaresinin* olduğu,
- b. *İşaretinin* olduğu,
- c. *Mecazlarının* olduğu,
- d. *Hakikatlerinin* olduğu göz önünde bulundurularak lafızların *İbare* boyutunun *avam* için olup kulağa hitap ettiği, yani işitsel olduğu; *İşaret* boyutunun *havas* için olup akla

⁴ Klasik Türk edebiyatı metinlerinin nasıl şerh edileceğine dair ayrıntılı bilgi için bk. Güleç, 2011.

hitap ettiği, yani akli ve düşünsel olduğu; *Mecazi* boyutunun ise *bülegâ* için olup bilgi ve entelektüel birikimle elde edilebileceği; *Hakikat* boyutunun ise *şuarâ* için olup şiirden kastedilen gerçek anlamın bir şair tarafından anlaşılacağı mantığını bilmek gerekir (Kılıç, trs.; 17). Bu tasnife göre de şârih, anlamaya ve kendisinden hükümler elde etmeye çalışacağı şiir/kaynak eser lafızlarının dıştan içe doğru anlam katmanlarından oluştuğunu, bu katmanlara nüfuz edebilmenin de şârihin zihnî, ilmî ve ahlakî donanımı ile doğru orantılı olduğunu mutlaka hatırdta tutmalıdır. Kısaca söylemek gerekirse şerhin amacı, şiiri/kaynak eseri en iyi şekilde *anlamlandırmak* ve şairin/yazarın okuyucuya vermek istediği *mesajı* en doğru şekilde tespit edebilmektir.

Abdî, *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesnevisinin *hâtîme* bölümünü *hitâmuhu misk*⁵ tamlaması bulunan bir mısra ile bitirmiştir. Bu tamlamanın Mutaffifin Sûresi'nin 26. ayetinden iktibas edildiği bilinmezse *onun sonu miktir* şeklinde basit bir Arapça tamlama ile eserin bitirildiği düşünülür. Oysaki şair, Kur'an'dan bir ayetle bitirerek eserine bir kutsallık ve değer katmayı amaçlamıştır. Bu bilindiği zaman şairin verdiği mesaj daha iyi anlaşılabilir ve aktarılmış olur.

METİN ŞERHİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Geleneksel şerh yöntemi ile Fuzulî'nin gazelinin bir beytinin şerhinin örneği:⁶

“Nice yıllardur ser-i kûy-ı melâmet beklerüz

Leşker-i sultân-ı irfânuz velâyet beklerüz

(*Nice yıllardır melamet diyarını bekliyoruz. Biz irfan padişahının askeriyiz bir mülk, bir vilâyet olan melamet diyarını bekliyoruz*)

Burada beklemek, onu tecavüzden korumak demek olduğu gibi, orada ikamet ediyoruz manası da anlaşılır. İkinci mısradaki beklemek hem korumak hem de ümit etmek manasındadır. Biz nice yıllar melamet altında yaşıyoruz. Çünkü âşık olmak mertebesine erişmeyenler bizi kınıyorlar. Melamet bir âlemdir, bir mülktür, bir diyardır. Biz irfan, yani tasavvuf ve iç bilgi sultanının askeriyiz. Onun emriyle hareket ederiz. Bu emre uyup hareket edenler Hakk'ı sevmek yani veliyullâh olmayı umarlar. Biz de o mertebeyi ümit ediyoruz.

Su Kasidesi'den bir beytin şerhinin örneği:⁷

“Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlara su

Kim bu denlü dutuşan odlara kılmaz çâre su

(*Ey göz! Gönlümdeki odlara eşkden su saçma kim, bu denlü dutuşan odlara su çâre kılmaz*)

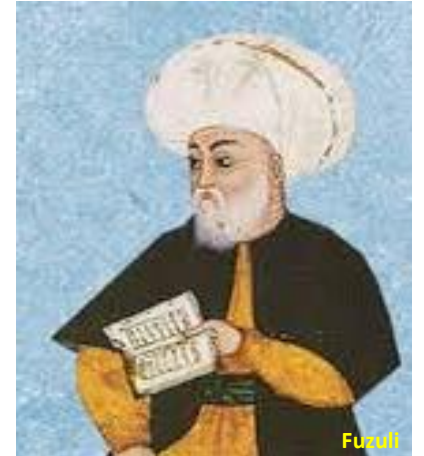
Eşk (f.i): Göz yaşı.

Od: Ateş

Bu denlü: Bu kadar, bu kadar çok, böyle, bu şekilde.

Çâre kılmak: Fayda etmek, (=söndürmek).

“Ey göz! Gönlümdeki (=içimdeki) ateşlere gözyaşı(m)dan su

⁵ Abdî gibi Şeyh Gâlip de *Hüsni ü Aşk* adlı mesnevisini isim tamlaması olacak şekilde *hitâmuhu'l-misk* sözüyle bitirmiştir.

⁶ Fuzulî'nin gazellerinin şerhi için bk. Tarlan, 1985.

⁷ Fuzulî'nin *Su Kasidesi*'nin şerhi için bk. Akar, 2000.

saçma ki bu kadar (çok) tutuşan ateşlere su fayda etmez".
Gönlü, içi aşk ateşi yahut hasretten yanmakta olan şair bu acı ile ağlamakta, acısını, iç yangınını gözyaşları ile dindirmek, söndürmek istemektedir. Ama ağlamanın aşk ateşini, acıyı, üzüntüyü gideremeyeceğini bilmekte ve bu durumu ikinci mısradan ifade etmektedir. Gerçekten de iç ateşi, aşk ateşi ve acı ağlamakla sönmez, azalmaz. Ağlamanın iç ateşini söndürmesi mümkün değildir. Kısacası şair, aşk acısı ile ağladığını, ama bu acının ağlamakla dinmeyeceğini söyler. Beyit mübalağa, mecaz ve tezat sanatları ile süslüdür. Şair, gönlündeki ateşlerin su ile söndürülemez derecede çok olduğunu söyleyerek mübalağa yapıyor. Çünkü ateş ne kadar çok olursa olsun suyun onu söndüreceğine inanılır. Beyitte ikinci defa geçen *od* kelimesi mecazen iç ateşi, aşk ateşi anlamında kullanılmıştır. Birbirine zıt olan *su* ve *ateş* kelimeleri ile de tezat sanatı yapılmıştır."

Modern şerh yöntemi ile Fuzulî'nin Gül Kasidesi şerhinin örneği⁸:

"... Daha ilk beytin ilk mısrasında goncanın açılışı, aralanan yeşil yaprakların arasından kırmızı gül yapraklarının görünüşü ile karşılaşılır. Taptaze canlı bir yeşille kırmızıyı algılarız:

Çıhdı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr gül

Sildi mir'ât-i zamîr-i pâkden jengâr gül

Güle dönüşen goncaya ilişen bakışlarımız sonra bütün yeni açmış güllere yönelir.

Câm dut sâkî ki gülbünler gül izhâr itdiler

Sen dahi bir gülbün-i ra'nâsen it izhâr gül

Goncalar yırtılarak açılırlar, tıpkı Züleyhâ'nın elinden kurtulmaya çalışan Yûsuf'un eteği gibi:

San Züleyhâ halvetidir gence-i der-beste kim

Çıhdı andan dâmen-i çâkiyle Yûsuf-vâr gül

... Bütün bu örneklerin işaret ettiği gibi goncasıyla, açılışıyla, yapraklarıyla, yapraklarındaki çiy taneleriyle, dikenleriyle, fidaniyle, çeşitli cinsleriyle ve çeşitli görünüşleriyle gül, şiirin hemen başından itibaren gülleri görerek ve göstererek bir bahçe, güllerin egemen olduğu bir bahar bahçesi atmosferi oluşturur. Daha kasidenin yukarıda zikredilen ilk beytinde gül temiz iç aynasının pasını siler, baharın gelişini hisseden insanın içinde duyduğu ferahlıktır sözü edilen. Nitekim üçüncü beyitteki *inşirâh-ı sadr* (göğüsteki açılma) ile dördüncü beyitteki o muhteşem tablo, çiçekleri, gülün rolünü, insanın bahar gelince âdeta göğsündeki fizikî olarak hissettiği, o içinin içine sığmayışı duygusunu hemen pekiştirirler. ...Öyle ki klasik edebiyatın çok tanınmış içki tövbesini baharın coşkusuyla bozma motifinin yeri gelmiştir:

Çıhmış iken bezm-i gülşenden yine avdet idüp

Câm-ı mey sundurdu ehl-i tevbeye tekrâr gül" ...

Bakî'nin bir beytinin şerhinin örneği⁹:

"Müje haylin dizer ol gamze-i fettân saf saf

Gûyiyâ cenge tururnîze-güzerân saf saf

(*Kirpik ordusunu dizer o gönül alıcı, fettan bakışlı (sevgili) sıra sıra.*)

⁸ Fuzulî'nin *Gül Kasidesi*'nin şerhi için bk. Kortantamer, 1993.

⁹ Bakî'nin "saf saf" redifli gazelinin şerhi için bk. Gültekin, 2010.

Sanki mızraklı askerler savaş düzenini alır sıra sıra)

Fettan bakışlı sevgili kirpik oklarını âşığına fırlatıp öldürmek için hazırlık yapmaktadır. Bu bakışı mızrakları elinde savaş için hazırlık yapan askerlere benzemektedir. Âşık bu hiddetli bakışın sebebini bilir. Çünkü sevgilisi, kendisini nazıyla her an öldürmek için hazırdır. Kaş ve kirpikleri birbirine yaklaştığı için şair, sevgilinin bakışlarının hiddetini ellerinde mızrakla sıralanmış askerlere benzeterek vermeye çalışmaktadır. Fettan kelimesi sihirbazca kuvvetle âşıklarının farkına varmadan kendisine âşık eden anlamıyla da âşıklarının bir bakışla kendine meftun eden sevgili için kullanılır. Fitne ve fesat da gamzenin vasfı olduğuna göre, sevgili âşıkları arasında bir bakışla kargaşa çıkarabilmektedir. Savaşla ilgili kelimelerin seçilmesi de âşıkların birbiriyle sevgili için kavga edeceklerini daha doğrusu sevgilinin, âşıkları arasında kavga çıkarmak için bu şekilde baktığını göstermek içindir. ... *Tur-* fiili *kıyâm etmek* anlamıyla savaş için hazırlanan askerler için kullanılmıştır. Şair aslında kargaşanın çıkacağını biliyor fakat *Gûyiyâ* diyerek şibh-i hüsn-i ta'lil yapıyor. ... Savaşla ilgili kelimelerin (hayl, ceng, nize, saf) kullanılmasıyla tenasüp, müje-hayli nize-güzerân; dizer-turur; saf saf-saf saf kelimeleriyle de leff ü neşr-i müşevveş yapılmıştır. ...".

TÜRK EDEBİYATINDA EDEBÎ ŞERH LİTERATÜRÜ¹⁰

1. Divan Şerhleri: Şerh-i Dîvân-ı Hâfız, Şerh-i Dîvân-ı Saib, Şerh-i Dîvân-ı Şevket-i Buhârî, Şerh-i Dîvân-ı Urfî-i Şirazî, Şerh-i Dîvân-ı Selîm-i Evvel, Şerh-i Dîvân-ı Şâhî, Şerh-i Dîvân-ı Hz. Ali.
2. Nazım-Nesir Karışık Dinî-Tasavvufî, Ahlakî ve Didaktik Eserler:
 - a) Rûhü'l-Mesnevî, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Fâtihü'l-Ebyât, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî.
 - b) Şerh-i Tuhfetü'l-Ahrâr
 - c) Şerh-i Şebistân-ı Hayâl
 - d) Şerh-i Bostân
 - e) Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ
 - f) Şerh-i Gülistân
 - g) Şerh-i Bahâristân
 - h) Şerh-i Sübhatü'l-Ebrâr
 - i) Şerh-i Pendnâme-i Attâr
 - j) Şerh-i Mantıku't-Tayr
3. Lügat Şerhleri: Şerh-i Lügat-i Bahrü'l-Garâib, Şerh-i Sübha-i Sıbyân, Tuhfe-i Vehbî Şerhleri, Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri, Şerh-i Nuhbe-i Vehbî, Tarih-i Vassâf Şerhleri, Lügat-i Tarih-i Vassâf Şerhleri, Şerh-i Nazmü'l-Cevher el-Müsemma be-İzz-i Zafer, Şerh-i Lügat-i Kânun-ı İlâhî ve Lügat-i Feriştioğlu.
4. Nazım Şekillerine Göre Şerhler: Şerh-i Kasîde-i Bür'e, Şerh-i Kasîde-i Bürde yahut Şerh-i Kasîde-i Bânet Su'âd, Şerh-i Kasâid-i Urfî, Şerh-i Kasîde-i Tantarâniyye.
5. Diğer Şerhler: Şerh-i Kâfiye, Şerh-i Vâfiye, Şerh-i Şefiknâme, Şerh-i Rûznâme.

¹⁰ Klâsik şerh edebiyatı ile ilgili ayrıntılı literatür için bk. Yılmaz 2007.

SONUÇ

Metin şerhi, adından da anlaşılacağı üzere metnin ibare, işaret, mecaz ve hakikatinin açıklanarak akıllara ve kalplere farklı bir şekilde tesirinin sağlanması çalışmasıdır. Metin şerhi yapmaktan şârihin kastı da duygusal ve mantıksal biliş yönünden okuyucunun duyacağı hazzın yanında didaktik anlamda bilgilendirilmesidir.

Metin şerhi için farklı metotların olduğu ve bu metotların metni şerh edecek kişinin ilgisine ve bilgisine göre tercih edildiği açıktır. Metin şerhi ile ilgili metodolojide metnin türünün yanında biçiminin de önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Mensur eserler için uygulanacak metotlarla manzum eserler için uygulanacak metotlar metnin yapısı ve muhtevası açısından farklılık göstermektedir.

Manzum metin şerhlerinde kronolojik olarak klasik metottan modern metoda doğru bir gelişim çizgisi dikkate çeker. Günümüz araştırmacıları konuyla ilgili çalışmalarında klasik metodu veya modern metodu seçmekte ve bazen de her iki metot birlikte kullanılarak şerhler yapılmaktadır. Son yılların şerh literatürüne baktığımızda en çok manzum eserlerin tamamının veya birkaç seçme metnin şerhinin yapıldığı ve özellikle de gazel ve kaside nazım şekliye yazılmış metinlerin tercih edildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, Metin (2000). *Su Kasidesi Şerhi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksoyak, İsmail Hakkı (2002). "Metin Şerhi", *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ceylan, Ömür (2000), *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, Cem (1991). "Fuzulî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi DTCF-Türkoloji Dergisi*, C: 9, S: 1, s. 43-98.
- Duru, Rafiye (2007). *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Güleç, İsmail (2011). "Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 42, S. 42, s. 83-111.
- Gültekin, Hasan (2010). "Karşuna Turup El Bağlayalar Yârân "Saf Saf". *Erdem*. S: 56, s. 69-102.
- İnalçık, Halil (2002). "Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. S. 20, s. 13-39.
- Kılıç, Atabey (2007). "Dağılmış İncileri Toplama: Şerh Tasnifi Denemesi". *Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Ankara: Turkish Studies Yayınları. s. 416-37.
- Kılıç, Sadık (trs). "Müfessirin Donanımı ve Tefsirde Temel İlkeler". *Tefsir Ders Kitabı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları. s. 1-27.
- Kortantamer, Tunca (1993). "Gül Kasidesi". *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kortantamer, Tunca (1994). "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi". *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C: 8, s. 1-10.
- Saraç, Mehmet Ali Yekta (2006). "Şerhler". *Türk Edebiyatı Tarihi*(editörler: Talat Sait Halman ve diğerleri). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. C. 2, 121-32.
- Tarlan, Ali Nihad (1985). *Fuzûlî Divanı Şerhi I-III*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, Ozan (2007). "Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C: 5, S: 9, s. 271-304.

BATI

EDEBİYATINDA AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO DENEN HAYAT SAHNESİ

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk Tasavvuf Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

MODERN TÜRK EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

